



ԴԵՂԱԲՈՒՅՄԵՐ

1

- Օգտագործումը և կիրառությունը բժշկության մեջ

2

- Օգտագործումն այլ բնագավառներում

3

- Հումքի հավաքում և չորացում

Դեղաբույսեր

- Դեղաբույսերը պարունակում են մարդու օրգանիզմի մրս ֆիզիոլոգիական արեղցություն ունեցող տարբեր նյութեր, եթերայուղեր, գլիկոզիդներ, դարբասյուրներ, ալկալոիդներ, վիտամիններ:
- Հատ արեղցության բնույթի տարբերվում են հանգստացնող, քնաբեր, ցավազրկող, հակաբորբոքային և այլ դեղաբույսեր: Լայն կիրառություն ունեցող դեղաբույսերը են քիմաձող, կոկալենին, մաթենին, կոկալենին, հալաթենին և մի շարք այլ բույսեր: Գիտության զարգացմանը զուգընթաց հայտնաբերվում են բուժիչ հատկություններ ունեցող նորանոր տեսակներ:



Հարուստ է և շատ ինքնատիպ Հայկական լեռնաշխարհի բուսականությունը. լանդշաֆտները փոխվում են ըստ վերընթաց գոտիականության: Հայաստանի բնությունը հայտնի է իր բազմազանությամբ թե՛ երկրի սահմաններից ներս, թե՛ դուրս: Ինչը զարմանալի չէ, քանի որ երկիրը գտնվում է միանգամից երեք կլիմայական գոտիներում՝ մայրցամաքային, չափավոր և մերձարևադարձային: Հայաստանում են աճում բույսերի մոտ 4 հազար տեսակ:

Հայկական լեռնաշխարհի բուսատեսակների բուժիչ

հատկությունները հայտնի էին դեռևս հնագույն ժամանակներից:

Եվ հաշվի առնելով այն, որ գրեթե բոլոր բույսերն ունեն բուժական հատկություններ, հայկական բնության «դեղատան» արժեքները դժվար չէ գնահատել: Ստորև ներկայացված են Հայաստանում առավել հաճախ հանդիպող և պահանջված դեղաբույսերը:

❖ ԴԵՂԱՏՆԱՅԻՆ ԵՏԻՑՈՒՄ

✓ Օգտագործումը և կիրառությունը բժշկության մեջ

Երիցուկի մասին կարելի է անդադար խոսել, քանի որ այն բուսաբուժության ոլորտում ամենահաճախ օգտագործվող բույսերից մեկն է: Երիցուկի թերթիկներն օգտագործվում են եփուկների և թրմերի մեջ ինչպես ողողումների, ինհալացիայի, լոզանքների, թրջոցների համար, այնպես էլ աղեստամոքսային տրակտի, սիրտ-անոթային համակարգի, շնչուղիների և բերանի խոռոչի հիվանդությունների դեպքում, վնասվածքների, նյարդային և կանաչի հիվանդությունների ժամանակ: Հաճախ երիցուկն օգտագործում են ալերգիայի, նեյրոդերմիտի, էկզեմայի, խոցի, նևրոզների բուժման, ինչպես նաև ուղեղի, սրտի կաթվածի, միգրենի և կծկումների ժամանակ: Ինչպես նաև, երիցուկը ունի ախտահանիչ, հակաբորբոքային, արյունը կանգնեցնող, կապող, ցավազրկող, լեղամուղ և քրտնաբեր հատկություններ: Այն նաև, արագացնում է հյուսվածքների վերականգնումը,



թեթևացնում է մկանային կծկումները, լայնացնում է սրտի և ուղեղի անոթները, հանգստացնում և նորմալացնում է քունը:

✓ **Օգտագործումն այլ բնագավառներում**

Երիցուկը մշակվում է Կենտրոնական Եվրոպայի մի շարք երկրներում, նաև Բելգիայում և Իսպանիայում: Բույսի տարբեր տեսակներից ստանում են եթերային յուղեր: Երիցուկի եթերային յուղն օգտագործում են լիկյորների, օծանելիքների, օղեկոլոնների, օձառների, քսուքների (կրեմ) արտադրության ժամանակ: Դեղատնային երիցուկը կիրառվում է օծանելիքի արտադրության մեջ, նաև հայտնի բաղադրամաս է համարվում կոսմետիկայի ոլորտում: Բույսը, օգտագործվում է որպես լուծիչ՝ հախճապակյա իրերը ներկելու ժամանակ: Ինչպես նաև, այն ունի ներկող հատկություն՝ երիցուկի ծաղիկներով կարելի է բրդե գործվածքները դեղին գույնով ներկել: Լայն կիրառում ունի անասնաբուժության մեջ ևս, երիցուկի թուրմն օգտագործում են աղիների կծկանքային ցավերի և գաստրոէնտերիտների դեպքում:

✓ **Հումքի հավաքում և չորացում**

Դեղագործական հումք են հանդիսանում դեղատնային երիցուկի ծաղկաբույլերը, բուժական նպատակներով օգտագործելու համար ծաղիկներն անհրաժեշտ է հավաքել



առանց ծաղկակոթունների (չոր եղանակին)՝ ծաղկման շրջանում: Հիմնականում հավաքում են ծաղկման սկզբում, երբ սպիտակ, լեզվակավոր ծաղիկները հորիզոնական են տեղավորված զամբյուղներում, այլապես ուշացնելու դեպքում զամբյուղիկները չորացման ընթացքում փշրվում են և կորում է հումքի ապրանքային տեսքը: Ինչպես նշվեց, զամբյուղիկների հավաքումը չոր և արևային եղանակին է կատարվում, քանի որ մառախլապատ եղանակին կամ անձրևից հետո հավաքված զամբյուղիկները վատ են չորանում և գույնը մգանում է չորացումից հետո: Այնուհետև, հավաքված հումքը պետք է բարակ շերտով (մինչև 5 սմ. հաստությամբ) փռել և չորացնել որևէ բացօթյա՝ օդափոխվող տեղում: Կարելի է չորացնել նաև տանիքների, ծածկերի տակ, վերնահարկերում, ինչպես նաև չորանոցներում՝ 400°C-ից ոչ բարձր ջերմաստիճանում: Չորացման ընթացքում չի թույլատրվում բույսի զամբյուղիկները շրջել, քանի որ հնարավոր է ծաղիկները թափվեն: Հումքը չորանում է մոտավորապես 5-7 օրվա ընթացքում: Ինչպես նաև, հարկ է նշել, որ հումքի պիտանելիության ժամկետը մեկ տարի է:

❖ ՄԱՐԳԱԳԵՏՆԱՅԻՆ ԵՐԵՔՆՈՒԿ

- ✓ Օգտագործումը և կիրառությունը բժշկության մեջ

Հիմնականում, մարգագետնային երեքնուկն օգտագործվում է թեյի, թրմի և եփուկների տեսքով հյուժման և սակավարյունության ժամանակ: Բույսն օժտված է նաև, միզամուղ և քրտնաբեր հատկություններով: Երեքնուկի ծաղիկների և տերևների եփուկներն օգտագործվում են գլխապտույտի, գլխացավի ժամանակ, որպես հակակարծրախտային, կապոդ, հակասեպտիկ, հակաքաղցկեղային միջոց: Ինչպես նաև բույսն օգտագործվում է բրոնխիալ ասթմայի, ռախիտի, առատ արյունահոսության և լեղապարկի հիվանդությունների ժամանակ: Բացի վերոնշյալ հատկություններից, երեքնուկն անոթները մաքրում է խոլեստերինից:



✓ Օգտագործումն այլ բնագավառներում

Երեքնուկը լայնորեն մշակվում է, ունի տարբեր տեսակներ: Երեքնուկի վերգետնյա մասերի օգտագործմամբ՝ գործվածքները կանաչ գույն են ներկում: Իսկ այ, ծաղկաբույլերը դեղին գույն են տալիս: Երեքնուկը, լայն կիրառում ունի սննդի մեջ՝ թարմ և երիտասարդ տերևները հաճախ փոխարինում են հազարին, իսկ եփածները՝ սպանախին: Նախկինում՝ տարեկանի հացի մեջ ևս բաղադրամաս է կազմել երեքնուկը, բույսի չորացրած, մանրացրած տերևները խառնել են ալյուրի հետ: Ինչպես նաև, օգտագործել են թանձրուկների (սոռուս) պատրաստման և պանրի արտադրության մեջ: Տերևներից վիտամինային կոնցենտրատներ (խտանյութեր) են ստանում: Մարգագետնային երեքնուկը մեղրատու բույս է: Երեքնուկի մեղրը բաց գույնի է, հոտավետ, և թեթև շաքարակալված: Երեքնուկը, նաև արժեքավոր կերաբույս է՝ 100 կգ մարգագետնային երեքնուկից ստացված խոտը պարունակում է 52,2 կերային միավոր:

✓ Հումքի հավաքում և չորացում

Բուժական նպատակներով օգտագործում են մարգագետնային երեքնուկի ծաղկաբույլերն ու կանաչ զանգվածը: Հումքը հավաքվում է ամբողջ ծաղկման ընթացքում: Հավաքում են, բույսի ծաղկաբույլերը՝ դանակով կամ ձեռքով, առանց ծաղկակոթոնի: Հիմնականում, բույսերի մի մասը պահպանվում է, իրենց տարածքները բնական ճանապարհով վերականգնելու համար: Հումքը չորացվում է բաց օդում՝ ծածկի տակ, չորանոցներում նույնպես կարելի է չորացնել, 60-70°C ջերմաստիճանային պայմաններում: Չորացնելու համար, հումքը փռում են բարակ շերտով: Երեքնուկի գլխիկները չփշրելու պատճառով, շատ

չորացնել խորհուրդ չի տրվում: Ինչպես նաև, նշենք որ երեքնուկի ծաղիկների պահպանման ժամկետը 2 տարի է, իսկ կանաչ զանգվածինը՝ 1 տարի:

❖ ԵՂԵՐՂԱԿ ՍՈՎՈՐԱԿԱՆ

✓ Օգտագործումը և կիրառությունը բժշկության մեջ

Եղերղակը մի հզոր դեղաբույս է, որի մասին ոչ բոլորը գիտեն: Այն երկամյա կամ միամյա խոտաբույս է: Բուսաբուծության մեջ օգտագործվում են եղերղակի ինչպես արմատները, այնպես էլ տերևներն ու ծաղիկները: Արմատների թուրմն ունի ախորժաբեր և մարսողությունը կարգավորող հատկություն, իսկ տերևների թուրմը՝ հակամանրէային ազդեցություն: խոտաբույսի թուրմն օգտագործվում է ստամոքսի խոցի, գաստրիտների, երիկամների և փայծաղի հիվանդությունների դեպքում, անզամ հեպատիտների և լյարդի ցերոզի ժամանակ: Եղերղակն օգտագործվում է որպես արյունը մաքրող, հակաթունաբանական և միզամուղ միջոց, ինչպես նաև սակավարյունության, դիաբետների, արյուն թքելու, էկզեմայի, ստոմատիտի և կոնյունկտիվիտի ժամանակ:



✓ Օգտագործումն այլ բնագավառներում

Եղերղակի արմատից ստանում են ինուլին, սպիրտ, ֆրուկտոզա և սուրճի փոխմիջոց: Սուրճի փոշմիջոց ստանում են բույսի արմատից, հետևյալ նպատակի համար՝ եղերղակի մանր կտրատված արմատը բովում են թավայի մեջ և աղում: Բովելուց ինուլինը և ֆրուկտոզան մասամբ կարամեղացվում են, որի պատճառով էլ ստացված հումքը լինում է մուգ գույնի: Եղերղակից ստացվող այս հաճելի ըմպելիքը ոչ միայն փոխարինում է սուրճին, այլև սուրճի հետ խառնելիս նրան տալիս է դուրեկան համ: Արմատից ստացվող օշարակը օգտագործվում է հրուշակեղենի և պահածոների արտադրության մեջ: Արմատամերձ տերևները ևս օգտագործվում են, նրանցից էլ պատրաստում են տարբեր սալաթներ: Ինչպես նաև եղերղակը մեղրատու բույս է՝ տալիս առատ նեկտար և ծաղկափռոց:

✓ Հումքի հավաքում և չորացում

Դեղագործական նպատակներով ամբողջ բույսն օգտագործվում է , բայց հիմնականում՝ արմատը: Եղերղակի վերգետնյա մասը հավաքում են ամռանը՝ հունիս-օգոստոս ամիսներին, ծաղկման ընթացքում: Հումքը չորացնում են արևի տակ, այնուհետև մանր կտրատում և պահում տուփերի մեջ: Իսկ արմատները, արդեն հանում են կա՛մ վաղ գարնանը, կա՛մ սեպտեմբեր-հոկտեմբեր ամիսներին: Խորհուրդ է տրվում արմատները հանել անձրևից հետո, երբ հողը խոնավ է այն հեշտությամբ է դուրս գալիս: Արմատները հանում և մաքրում են

հողից, կտրատում և իսկույն չորացնում են չորանոցներում կամ վառարանի ջեռոցում: Արդեն պատրաստի հումքը պետք է պահվի չոր տեղում, թղթով պաստառված ամանների մեջ:

❖ ՎԱՀԵՆԱԿ ԴԵՂԱՏՈՒ

✓ Օգտագործումը և կիրառությունը բժշկության մեջ

Վաղենակը հիմնականում մշակվում և աճեցվում է որպես դեկորատիվ բույս: Բայց այն լայնորեն օգտագործվում է բժշկության և կոսմետոլոգիայի մեջ, ևս: Վաղենակի օգտակար հատկությունները վաղուց արդեն օգտագործվում է հիվանդությունների բուժման համար: Բուժիչ նպատակով օգտագործվում է բույսի ոչ միայն ծաղկաբույլը այլև ամբողջ վերին մասը:



Դեղատու վաղենակից պատրաստված ֆիտոպատրաստուկների և գալենային ձևերի հիմնական հատկություններն են՝ հակաբորբոքային, վերքերը լավացնող, մանրէասպան, ջղակծկումները վերացնող և լեղամուղ: Վաղենակի թուրմն օգտագործում են լյարդի և լեղապարկի հիվանդությունների ժամանակ, դեղնախտի, փայծաղի հիվանդությունների, ստամոքսի ցավերի, միզապարկի քարերի դեպքում, ինչպես նաև օգտագործվում է գաստրիտի, տասներկուամատնյա աղիքի խոցային հիվանդությունների, կոլիտների, էնտերոկոլիտների, հիպերտոնիայի, սրտի հիվանդությունների, նորագոյացությունների ժամանակ, որպես ախտանշային միջոց:

Վաղենակի պատրաստուկներն արագացնում են հյուսվածքների վերականգնողական գործընթացներն ու աճը, և օժանդակում սպիի ձևավորմանը:

Թուրմը և քսուքն օգտագործվում են որպես հակաբորբոքային և վերքերը լավացնող միջոցներ, ինչպես նաև սալջարդերի, քերծվածքների, փոքր վերքերի, պառկելախոցերի, փթախտի, խուղակների, այրվածքների, ցրտահարությունների, ֆուրունկուլների, պզուկների, ցաների դեպքում:

✓ Օգտագործումն այլ բնագավառներում

Վաղենակի ծաղիկներն օգտագործում են սննդարդյունաբերության մեջ՝ մարգարինին, կարագին, պանրին և այլ մթերքներին գույն և բուրմունք տալու համար: Բույսը լայն կիրառում ունի կոսմետիկայում ևս, այն օգտագործվում է բազմաթիվ քսուքների բաղադրության մեջ, որոնք նախատեսված են թե՛ յուղոտ, թե՛ խառը մաշկի համար: Դե իսկ ծաղիկներից էլ, ստանում են դեղին գույն:

✓ **Հումքի հավաքում և չորացում**

Բուժիչ նպատակներով օգտագործվում են վաղենակի ծաղկազամբյուղիկները, որոնցում լեզվակավոր ծաղիկների ավելի քան կեսը գտնվում է բացման փուլում: 10-20 անգամ են հավաքում ամբողջ ամառվա ընթացքում: Հաճախակի հավաքման դեպքում բույսի վրա պարբերաբար առաջանում են նոր ծաղկաբույլեր: Ծաղկումը տևում է մինչև ցրտերի ընկնելը: Հավաքելու ժամանակ զամբյուղիկները պետք է կտրել ծաղկակարի հիմքից: Հումքի հավաքելն ուշացնելու պատճառով կարող է ընկնել ծաղկման ակտիվությունը: Բարակ շերտով տարածած հումքը չորացնում են օդային չորանոցներում 4 ժամվա ընթացքում, 40-45°C ջերմության պայմաններում: Չորացումը, այն դեպքում է ավարտված համարվում եթե զամբյուղիկները սեղմելիս փշրվում են: Հումքի պահպանման ժամկետը 2 տարի է:

❖ **ԱՆԵՎՔՈՒՐԻԿ (Սրոհունդ)**

✓ **Օգտագործումը և կիրառությունը բժշկության մեջ**

Հայկական դեղաբուսերից հայտնի է նաև արևքուրիկը: Բժշկական նպատակներով հիմնականում օգտագործում են բույսի տերևներն ու ընձյուղները: Արևքուրիկը, այն հազվագյուտ դեղաբույսերից է, որն օգտագործում են հակաբիոտիկների պատրաստման համար: Ինչը զարմանալի, չէ քանի որ, նրա եփուկը և սպիրտային թուրմն ունեն հակամանրէային,



հակաբորբոքային, ինչպես նաև հակաճիճվային հատկություններ: Այս դեղաբույսն ունի բավականին լայն օգտագործման շրջանակ: Արևքուրիկը կարգավորում է ստամոքսի և աղիքների աշխատանքը, խթանում ներքին արտազատման գործառույթը: Խոտաբույսի թուրմը կիրառվում է՝ ստամոքսի խոցի, լյարդի հիվանդությունների, լեղապարկի, ցիստիտների, թուրքի, պարադոնտոզի, սիրտ-անոթային համակարգի հիվանդությունների բուժման համար, այն նաև ախորժաբեր միջոց է, օգտագործվում է իշիասի, երիկամների քարերի բուժման համար: Ինչպես նաև բույսի արմատներն օգտագործում են ոսկորների տուբերկուլյոզի և դիզենտերիայի դեպքում: Արևքուրիկի տերևներից և ցողունից ստանում են իմանին և նովոիմանին պատրաստուկները, որոնք կիրառվում են վերքերի, այրվածքների, կրծքագեղձի բորբոքումների բուժման համար:

✓ **Օգտագործումն այլ բնագավառներում**

Բույսն ունի կիրառման հին պատմություն: Նրա մասին դեռևս նշել են Հիպոկրատը, Պլինիոսը և Դիոսկորիդը, իսկ միջնադարում՝ Պարացելսը և Տաբերնեմոնտանուսը, որոնք օգտագործել են այն տարբեր հիվանդությունների ժամանակ: Բացի բուժական

հատկություններից արևքուրիկը նաև օժտված է բազմաթիվ այլ կարևոր հատկություններով, որոնք օգտագործվում են ամենօրյա կյանքում: Սրտհունդի կանաչ տերևները պարունակում են 50-55մգ վիտամիններ: Տնային պայմաններում սրտհունդից պատրաստում են տարբեր տեսակի զովացուցիչ հյութեր և թեյեր: Խոտաբույսը կապող և հակաբորբոքային հատկություններ ունի, ուստի սրտհունդից պատրաստված թեյերը կապշտպանեն մրսածությունից, կվերականգնեն օրգանիզմի պակասող վիտամինները և նոր ուժ կհաղորդեն: Բույսը նաև օգտագործվում է մազերի դիմակներ պատրաստելիս, առկա վիտամինները խթանում են մազի արագ աճին: Սրտհունդն ունի արտահայտված ֆիտոնցիդային հատկություն: Այն առատ ծաղկափռ չէ արտադրում: Որն էլ որպես համեմունք օգտագործվում է ձկնեղենային ուտեստների և ոգելից խմիչքների մեջ, ինչպես նաև որպես թեյի փոխամիջոց:



✓ **Հումքի հավաքում և չորացում**

Դեղագործական նպատակներով օգտագործվում է դեղաբույսի միայն վերգետնյա մասը, որը պետք է հավաքվի և մթերվի ծաղկման ընթացքում: Հումքը կտրում են մկրատով կամ մանգաղով, առանց ցողունային կոշտ մասերի: Ստացված զանգվածը պետք է չորացնել լավ քամհարվող տեղում՝ տանիքում, փոված կամ կախված վիճակում: Իսկ արդեն չոր հումքը՝ որը կազմում է նախնականի 25%-ը, փշրում են, հեռացնում են կոշտ մասերը և պահում



թղթո
վ
փաթ
աված
տուփ
երի
մեջ:
Բույս
ն
արմ
ատա
հան
անել
ն
անթո
ւյլատ
րելի է

և անխրախուսելի, քանի որ պետք է թողնել սերմացուի համար: Չոր հումքի պիտանելիության ժամկետը գրեթե 3 տարի է:



❖ ՄԱՍՐԵՆԻ

✓ Օգտագործումը և կիրառությունը բժշկության մեջ

Մասրենին վայրի և մշակովի բույս է: Այն աճում է ամենուրեք, և ունի փշերով պատված թփի տեսք: Բուսաբուծության մեջ օգտագործվում են մասրենու պտուղները, որոնք հարուստ են վիտամիններով: Այդ պատճառով էլ, պտուղների եփուկն օգտագործվում է որպես վիտամինային և մարսողությունը լավացնող միջոց: Մասրենու պտուղներից պատրաստված դեղորայքը օժտված է ֆիզիոլոգիական ակտիվություն ապահովող հատկությամբ: Մասուրը ուժեղացնում է հյուսվածքների վերականգնողական հատկությունը, հորմոնների սինթեզը, բարենպաստ ազդեցություն ունի ածխաջրածնային նյութափոխանակության վրա: Հայտնի է նաև, որ այն ունի միզամուղ և լեղամուղ հատկություն: Ինչպես նաև, օժտված է քարափշրման հատկությամբ, հակամանրէային և ֆիտոնցիդնային հատկություններով: Դե իսկ մասրենու եփուկն օգտագործվում է ծանր հիվանդությունների և վնասվածքների դեմ, սակավարյունության, մալարիայի, լյարդի, լեղապարկի և միզաքարային և կանացի հիվանդությունների ժամանակ՝ որպես հակաբորբոքային, ինչպես նաև արյունաստեղծ համակարգը խթանող միջոց:

✓ Օգտագործումն այլ բնագավառներում

Մասրաթուփը դեկորատիվ է, բայց այն ունի նաև հողապաշտպան և հակաէրոզիվ նշանակություն: Պտուղները միաժամանակ կեր են ձմեռող թռչունների համար: Մասրենու ծաղիկները մեղրատու են և պարունակում են առատ ծաղկափոշի: Բույսը, օգտագործվում է սննդի մեջ ևս, այստեղ՝ պտուղներն օգտագործվում են ինչպես թարմ, այնպես էլ վերամշակած վիճակում: Մասրենու պտուղներից պատրաստում են հյութ, վիտամինային օշարակ, այուրե, մածուկ, կոմպոտ, կիսել, մուրաբա, պովիդլո, մարմելադ, իսկ սննդարդյունաբերության մեջ՝ կոնցենտրատ, կոնֆետ, դրածե: Իսկ ծաղիկներից

✓ **Հումքի հավաքում և չորացում**

Բուժիչ նպատակներով օգտագործվում են մասրենու պտուղները: Երբեմն, որոշ չափով նաև ծաղիկները, տերևները, կեղևը և արմատը: Պտուղները հիմնականում հավաքում են ամառվա վերջում՝ օգոստոս-սեպտեմբեր ամիսներին, երբ դրանք կարմրած են, բայց փափկած չեն: Հումքը չորացվում է արևի տակ կամ վառարանում, այնուհետև պահվում է փայտե տուփերի մեջ: Պտուղների հավաքումը չի կարելի ուշացնել, քանի որ ցրտահարված պտուղները ինչ-որ չափով կորցնում են իրենց լիարժեքությունը: Նաև նշենք որ, 100կգ թարմ պտուղներից ստացվում է 32-42կգ չոր հումք: Իսկ մասրենու տերևներն ու ծաղիկները հավաքում են բույսի ծաղկման ընթացքում, և չորացնում են որևէ հով տեղում՝ միջանցիկ քամու տակ: Չոր հումքի պիտանելիության ժամկետը 2 տարի է:



❖ ԱԼՈՃԵՆԻ

✓ Օգտագործումը և կիրառությունը բժշկության մեջ

Ալոճենին բնութագրվելով մի շարք օգտակար հատկանիշներով՝ լայն կիրառություն ունի նաև բժշկության մեջ: Այս դեղաբույսը պարունակում է պեկտինային և դաբաղող նյութեր, ինչպես նաև միկրոտարրեր՝ պղինձ, ցինկ, երկաթ, կալիում, ֆոսֆոր, կալցիում, մագնեզիում, կոբալտ, մոլիբդեն: Ալոճենու ամենատարածված գործածության ձևերից մեկը թուրմն է, որն ունի կարդիոտոնիկ, հակաառիթմիկ, սպազմոլիտիկ, հակաաթերոսկլերոտիկ, հակաօքսիդանտ ազդեցություն: Այն հիմնականում կիրառվում է սրտի գործունեության ֆունկցիոնալ խանգարումների, հիպերտոնիկ հիվանդության, ստենոկարդիայի, անգիոնևրոզների, շողացող առիթմիայի, պարոքսիզմալ տախիկարդիայի, աթերոսկլերոզի, դաշտանադարային նևրոզի, վահանաձև գեղձի գերֆունկցիայի դեպքում: Ալոճենու հյութը լավ է ազդում սրտանոթային համակարգի վրա, հանգստացնում է նյադային համակարգը, իջեցնում արյան ճնշումը, նվազեցնում արյան մեջ շաքարի և խոլեստերինի քանակը, դրական ազդեցություն ունի լյարդի աշխատանքի վրա, ունի լեղամուղ հատկություն: Ինչպես նաև, ալոճենու խիտ հյութահանուկը մտնում է «Կարդիովալեն» կոմպլեքս դեղամիջոցի բաղադրության մեջ:



✓ Օգտագործումն այլ բնագավառներում

Ալոճենին գեղազարդիչ բույս է, և այն հաճախ օգտագործվում է կանաչ ցանկապատների ստեղծման համար: Բացի այդ, դեղաբույսի ամուր բնափայտն օգտագործում են զանազան առարկաների և ապրանքների պատրաստման համար: Ալոճենու կեղևից ստանում են աղաղանյութեր, նաև կարմիր ներկ, կտորների ներկման համար: Իսկ այ, տերևների, կեղևի և արմատների եփուկից ստանում են դեղին և դարչնագույն ներկեր, գործվածքների համար: Ալոճենու պտուղները կիրառում են կիսելների, մուրաբաների պատրաստման ժամանակ: Նաև ավելացնում են խմորի մեջ՝ հաճելի, մրգային բույր հաղորդելու համար: Ալոճենին մեղրատու բույս է, այն մեղուներին տալիս է նեկտար և փոշի: Չմոռանանք նշել նաև այն, որ դեղաբույսը լայն կիրառում ունի, նաև կոսմետոլոգիական բնագավառում: Ալոճենին հայտնի է որպես բնական ֆիտոնցիդ, քանի որ կանխում է բակտերիաների և միկրոսկոպիկ սնկերի աճն ու զարգացումը: Դեղաբույսի պտուղներն օգտագործվում են մաշկի բջիջների նյութափոխանակության, դեպի բջիջներն արյան հոսքի արագացման նպատակով: Ալոճենու էքստրակտը դեմքի վրա թողնում է հանգստացնող և փափկեցնող ազդեցություն:

✓ **Հումքի հավաքում և չորացում**

Դեղագործական նպատակներով օգտագործվում են ալոճենու պտուղներն ու ծաղիկները: Ծաղիկները հավաքում են ծաղկադկաբույլերով, ծաղկման սկզբում, մինչև լրիվ բացվելը: Հավաքում են չոր, արևոտ եղանակին, կտրելով վահանիկանման ծաղկաբույլերն ու առանձին ծաղիկները: Ամբարելու համար, չբացված ծաղիկներով ծաղկաբույլեր պետք չէ հավաքել, քանի որ նմանատիպ հումքը



դանդաղ է չորանում և չորանալուց հետո ստանում է շականակագույն երանգ: Հավաքված ծաղիկները պետք է չորացնել 1-2 ժամի ընթացքում՝ հավաքելուց հետո, հումքը չորացնում են չորանոցային 40°C ջերմաստիճանային պայմաններում, ծածկերի տակ, դարակների վրա,



կամ լավ օդափոխվող տարածքներում՝ փռելով բարակ շերտով և պարբերաբար շրջելով: Ծաղիկների պիտանելիության ժամկետը 2 տարի է: Իսկ ալոճենու պտուղներն հավաքում են հասնելու շրջանում՝ աշնան սկզբից (սեպտեմբեր-հոկտեմբեր) մինչև ցրտերի վրա հասնելը: Հասուն պտուղները հավաքում են արկղերի կամ զամբյուղների մեջ՝ պոկելով կամ առանձին պտուղները, կամ վահանների հետ: Դրանք չորացնում են արևի տակ կամ չորանոցում՝ 70°C

ջերմաստիճանային պայմաններում: Բնական չորացման դեպքում փռում են 4-5 կգ ալոճ 1 մետրի վրա: Պտուղների պիտանելիության ժամկետը մինչև 8 տարի է:

❖ **ԵՂԻՆՋ**

✓ **Օգտագործումը և կիրառությունը բժշկության մեջ**

Եղինջը որպես դեղաբույս հնուց ի վեր հայտնի է մարդկությանը: Բույսի տերևներն ու սերմերը օգտագործվում են գլխուղեղի ախտահարումների, քթային արյունահոսության, ատամների հիվանդության, բրոնխային ասթմայի, պլրիտների (թոքամիզ) և շնչուղիների բորբոքումների ժամանակ, հաճախ զուգակցելով մեղրի և որոշ դեղաբույսերի հետ: Օգտագործվում է նաև բորբոքային ուռուցքները, թոքային հիվանդությունները, արգանդի



արտանկվածությունը բուժելու, որովայնի վնասվածությունը վերացնելու համար: Նշվում է նաև եղինջի օգտակարությունը ջրգողության և մաշկային խոցերի դեպքում: Գիտականորեն հիմնավորված է, որ դեղաբույսի մեջ պարունակվող քլորոֆիլն օժտված է օրգանիզմը տոնուսավորող և խթանող հատկություններով: Այն ակտիվացնում է հիմնական նյութափոխանակությունը, արգանդի, աղիքների, սիրտանոթային համակարգի և շնչառական կենտրոնի տոնուսը: Հոդացավերի ժամանակ եղինջով խայթում են մարմնի ցավոտ մասերը: Եղինջի եփուկի պարբերաբար օգտագործումը զգալիորեն բարելավում է շաքարախտով հիվանդների վիճակը:

✓ Օգտագործումն այլ բնագավառներում

Եղինջը բացի իր բուժական հատկություններից, օժտված է նաև մի շարք այլ օգտակար հատկություններով: Բույսը հայտնի է որպես բանջար: Նրա մատղաշ ընձյուղներից ու տերևներից վաղ գարնանը պատրաստում են ապուր, կանաչ չչի, պահածոյացված կանաչ պյուրե, իսկ ավելի ուշ տերևները թթու են դնում: Կովկասում եղինջը խառնում են ազգային ճաշերի մեջ օգտագործվող հումքերին՝ որպես համեմունք: Եղինջը սննդարարությամբ չի զիջում լոբազգի բույսերին: Թարմ ընձյուղներն ուտում են նաև դրանց վրա աղ լցնելուց ու թեթևակի տրորելուց հետո: Եղինջը խաշում և տալիս են ընտանի կենդանիներին ու թռչուններին: Եղինջահումքը բարձրացնում է հավերի ձվատվությունը: Բույսից ստացվող քլորոֆիլն օգտագործվում է դեղագործության մեջ, սննդի և պարֆյումերիայի բնագավառում: Ցողուններից պատրաստում են բարձրորակ թել, թուղթ և պարան, տերևներից՝ կանաչ, իսկ կոճարմասից՝ դեղին ներկ:



✓ **Հումքի հավաքում և չորացում**

Դեղագործական նպատակներով օգտագործում են եղինջի տերևները, ծաղիկներն ու արմատը: Տերևները հավաքում են բույսի ծաղկման ժամանակ, հիմնականում պետք է հնձել գերանդիով: Այնուհետև, թողնում են որ բույսը թառամի, որից էլ խայթը հիմնականում կորչում է: Արդեն հավաքված հումքը պետք է չորացնել բացօթյա, լավ քամհարվող որևէ տեղում: Չորանալուց հետո հումքի գույնը դառնում է մուգ կանաչ, այն ունի թույլ հոտ և դառը համ: 10 կգ թարմ տերևներից ստացվում է 2-3 կգ չոր հումք: Իսկ արմատը հանում են աշնանը, չորացնում արևի տակ և պահում պարկի մեջ: Չորացրած եղինջը պահում են տուփերի, թղթե տոպրակների կամ պարկերի մեջ: Այս ձևով պահելու դեպքում այն պիտանի է 2 տարի:



❖ **ԵԶԱՆ ԼԵԶՈՒ**

✓ **Օգտագործումը և կիրառությունը բժշկության մեջ**

Եզան լեզու (նաև գաղտիկուր, ջղախոտ) կոչվող դեղաբույսը, ժողովրդական բժշկության մեջ կիրառվել է անհիշելի ժամանակներից: Այս դեղաբույսը պարունակում է գլիկոզիդներ, ֆլավոնոիդներ, վիտամին K, ասկորբինաթթու, դաբաղող նյութեր, եւ այլն: Եզան լեզուն ունի ընդհանուր հանգստացնող, ճնշումն իջեցնող, խորխաբեր, խորիւր ջրիկացնող, արյունահոսությունը դադարեցնող, վերքը լավացնող, մանրէասպան, հյուսվածքների ամբողջականությունը վերականգնող հատկություններ: Կիրառվել և կիրառվում է բրոնխիտների, կապույտ հազի, բրոնխիալ ասթմայի, թոքերի պալարախտի, գաստրիտների, ստամոքսի եւ 12-մատնյա աղու խոցային հիվանդությունների դեպքում: Բույսի ջրաթուրմը եւ թարմ հյութը օգնում են



վերքերի արագ մաքրմանը եւ սպիացմանը: Թարախային վերքերի, չիբանների ժամանակ լավ լվացված, թարմ տերեւը օգտագործվում է թրջոցի ձեւով: Եզան լեզվի տերևահյութը և սերմերը օգնում են երիկամների և միզապարկի հիվանդություններին, հատկապես արյունամիզության դեպքում, այրվածքներին, մոլոքորին, ջերմից առաջացած գլխացավերին, միջին ականջի թարախաբորբին, բացում են լյարդի և փայծաղի "կալուածը", նպաստում արգանդի մի շարք հիվանդությունների բուժմանը, լավ արդյունք տալիս զանազան դեղորայքային թունավորումների և սիբիրախոցի դեպքերում:

✓ Օգտագործումն այլ բնագավառներում

Բուժական հատկություններից զատ եզան լեզուն օգտագործում են նաև սննդի մեջ, բույսի մատղաշ տերևները երբեմն օգտագործում են սալաթի ձևով կամ սուպի մեջ: Կանաչ վիճակում բույսը ուտում են միայն ոչխարներն ու ուղտերը, իսկ խոտի հետ՝ գյուղատնտեսական բոլոր կենդանիները: Բացի այդ, եզան լեզուն օգնում է պայքարել ավելորդ քաշի դեմ: Այս բույսի թեյն իրական գտածո է բոլոր նրանց համար,



ովքեր ցանկանում են ազատվել ավելորդ կիլոգրամներից: Այս թեյը լավացնում է մարսողությունը, քանի որ բարձրացնում է ստամոքսահյութի արտադրությունը, ինչպես նաև հանգստացնում է մարսողական համակարգի բորբոքումները: Բացի այդ, այն նաև արագացնում է նյութափոխանակությունը, ինչի հաշվին էլ սկսում ենք քաշ կորցնել: Դաբաղանյութերի շնորհիվ հումքը կաշվին տալիս է ճկունություն և ամրություն:

Եղած պաշարներն ավելի ռացիոնալ օգտագործելու նպատակով վերջին տարիները եզան լեզուն մշակվում է առանձին տարածքներում:

✓ Հումքի հավաքում և չորացում



Բուժիչ նպատակներով հիմանականում օգտագործում են բույսի տերևներն ու սերմերը, որոշ դեպքում նաև՝ արմատը: Տերևները հավաքում են կոթուններով, ծաղկման սկզբից մինչև բույսի թառամելը և չորացնում են բարակ շերտով միջանցուկ քամու տակ՝ որևէ լավ քամհարվող տեղում կամ բացօթյա: Ստացված չոր հումքը սովորաբար կազմում է նախնականի 22-23%-ը: Բուժման համար պիտանի են նաև միջին և նշտարատերև տեսակները: Տերևները կարելի է հավաքել տարեկան 2 անգամ, իսկ օգտագործման համար պիտանելիության ժամկետը 2 տարի է: Սերմերը հավաքում են լիովին հասունանալուց հետո և չորացնում են համարյա թե նույն ձևով, ինչպես տերևները: Այնուհետև, փշրում ու մաքրում են խառնուրդներից:

Նման ձևով չոր սերմերը պահպանվում են գրեթե 2 տարի:

❖ ՈՒՐՑ

✓ Օգտագործումը և կիրառությունը բժշկության մեջ

Ուրցն ունի շատ գեղեցիկ վարդագույն կամ մանուշակագույն ծաղիկներ, այն աճում է լեռների չոր գառիթափ լանջերի վրա և մարգագետիններում: Ուրցը, հատկապես աչքի է ընկնում իր առանձնահատուկ սուր հոտով: Խորխաբեր հատկության շնորհիվ ուրցի եփուկն օգնում է վերին շնչուղիների հիվանդությունների, բրոնխիտի, թոքաբորբի ժամանակ: Բացի այդ, ուրցի տերևներն ունեն ախտահանիչ, հանգստացնող հատկություն, այն էլ



լավացնում է աղեստամոքսային տրակտի աշխատանքը: Հենց այդ պատճառով ուրցը ներառվում է այն դեղերի բաղադրության մեջ, որոնք օգտագործվում են փորի ուռչելու, խոլեցիստիտի, ցիստիտների, գոբի, նյարդային խանգարումների, անքնության, թութքային, արգանդային արյունահոսության ժամանակ, անգամ ալկոհոլիզմի դեպքում: Ուրցը կարելի է օգտագործել նաև արտաքին լոզանքների, կոմպրեսների և թրջոցների ժամանակ հողացավի, մկանացավի և ներալգիայի դեպքում: Հայաստանում ուրցից ստացվող սպիրտը հին ժամանակներից օգտագործվել է սրտային հիվանդությունների, փորկապության, լյարդի հիվանդությունների ժամանակ:

✓ Օգտագործումն այլ բնագավառներում

Բույսը դեկորատիվ է և լայն կիրառություն ունի զարդերիզների, ծաղկագորգերի և ալպինարիանների պատրաստման մեջ: Չնայած բույսի դեկորատիվ լինելուն, այն կիրառվում է որպես համեմունք լոբով և մսով ճաշերի մեջ, ուրցով են համեմում նաև երշիկը, սպասը, սոուսը, սալաթը, վարունգի թթուն, հացը, թեյը, պանիրը, ոգելից խմիչքները և այլն: Ուրցը հիանալի մեղրատու բույս է, տալիս է առատ նեկտար: Եթերայուղը օգտագործվում է հրուշակեղենի և պահածոների արդյունաբերության մեջ, ինչպես նաև պարֆյումերիայում: Ճյուղերը և արմատն ունեն կաշին դաբաղող հատկություն: Չոր խոտի մեջ, մասնակի խառնուրդի ձևով, ուրցը բարենպաստ է ազդում անասունների մարսողության վրա:

✓ **Հումքի հավաքում և չորացում**

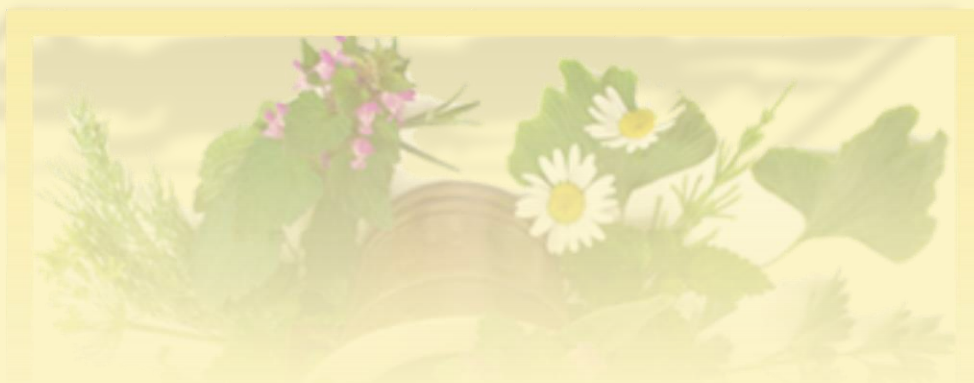
Դեղագործական նպատակներով օգտագործում են բույսի վերգետնյա մասը, միայն: Բույսի ծաղկման ընթացքում՝ մայիս-հունիս ամիսներին, դանակով կամ կտրելով հանում են ուրցի վերգետնյա մասը՝ առանց արմատը հանելու: Չորացնում են



որևէ բացօթյա տեղում, տանքիում, կամ լավ քամհարվող սենյակում: Այնուհետև չոր հումքը, որը կազմում է նախնականի 25%, լավ փշրում են և մաղով հեռացնում կոշտ մասերը: Պահվում են տուփերի մեջ, թղթով փաթաթված վիճակում: Չորացրած ուրցի պահպանման



ժամկետը շուրջ 3 տարի է:



Այս հրատարակությունը (խմբագրությունը) ներկայացնում է <<Հայաստանի գյուղական համայնքներում ագրոկենսաբազմազանության պահպանության և օգտագործման միջոցով կենսաբազմազանների բարելավում>> ծրագրի արդյունքների մի մասը: Գլոբալ Էկոլոգիական Հիմնադրամի (ԳԷՀ) կողմից աջակցվող սույն ծրագիրը համակարգվում է Բիովերսիթի Ինստիտուտի (IPGRI) կողմից ՄԱԿ-ի շրջակա միջավայրի ծրագրի իրականացման աջակցությամբ (UNEP):